

„NEKEM A KOMMUNIZMUS IS VALLÁSOM...”

Balázs Béla 1919-ben

Balázs Béla 1919-es tevékenységéről és főként annak a Tanácsköztársaság idejére eső részéről – a népbiztosságon betöltött posztjáról és különösen a Vörös Hadsereg harcaiban való részvételéről – nem sokat tudunk, szemben az 1918-as évvel, amikor is az őszirozsás forradalmat illetően sok mindent részletesen lejegyzett. Az előző évben hosszasan beszámolt ugyanis a Babitscsal és Jászival megalakítandó antimilitarista és nacionalizmusellenes „Európa lovagjai” (később: „Európa szolgái”) körről, amely a szellemi és erkölcsi arisztokráciát fogná egybe, a lánchídi és Duna-korzói eseményekről és főként a többszöri, nagyon magas rangú, holott nem hivatalos minőségben végzett, inkább „botcsinálta” szervezőként folytatott tevékenységéről a Nemzeti Tanácsban (volt a katonatanács egyik intézője, karhatalmat küldött a fosztogatók ellen, városparancsnokot nevezett ki; rábízták az Országos Propagandabizottság megszervezését stb.).

Az 1919-es év életeseményeit nem ismerjük ilyen pontossággal, nagy vonalakban annyit tudunk, amennyit Balázs később (ön)életrajzában – egyes szám harmadik személyben – magáról megírt (s ezt egészítjük majd ki hiányos naplójából, levelekből, cikkekből és in-

terjűkből rekonstruálható más adatokkal): „Az októberi őszirozsás forradalom napjaiban munkára jelentkezett a Nemzeti Tanácsnál. De rögtön visszavonult, amint kormány lett belőle. Viszont, mikor Budapesten megjelent az orosz kommunisták első emisszáriusa, dr. Weissbrod, a vöröskeresztes orvos, az Balázsék lakásán tartotta illegális összejöveteleit. (Akkori felesége, dr. Hajós Edith beszélt oroszul.) Mikor a Károlyi-kormány megverette és lecsukatta a magyar kommunista vezetők egy részét, az illegálisok közül Szamuely Tibort, Stern Jolánt, Hevesi mérnököt Balázs Béla bújtatta részben saját lakásán, részben barátainál. (Hevesi Balázs mostani feleségénél rejtőzött, Szamuely dr. Spitz Renénél, Balázs egy barátjánál.) A Tanácskormány kikiáltásának első napjától fogva a kultusznépbiztosságon dolgozott mint a művészeti és irodalmi főosztály vezetője. (A színházak intendánsa és az írói direktorium elnöke volt.) – Májusban, mikor a Vörös Hadsereg helyzete veszélyessé lett, a frontra jelentkezett, és a fronton harcolt mint sorkatona. Előbb Antal Márk ütegében, azután a Verbóczy-zászlóaljban. Rakamaznál volt az utolsó napig. Csak decemberben sikerült feleségével (Hamvassy Anna Lukács György népbiztos mellett mint a népbiztosság politikai titkára dolgozott) Bécsbe menekülnie, ahol rögtön jelentkezett a magyar kommunista párt központi bizottságánál. Feleségét felvették a pártba, de őt csak mint szimpatizálóként. Az oka ismeretlen és érthetetlen.”¹

Először is derítsünk fényt a viszonylagos információhiány egyik okára: naplójában (amelynek nagy része 1982-ben nyomtatásban is megjelent) alig találunk valamit erről az évről. 1919-ben ugyanis szerepel benne egy nagy ugrás: a Vörösmarty Akadémia megalakulása (1918. december 1.) után a következő bejegyzés 1919. december 4-i. Balázs ugyan ezen a szöveghelyen azt írja, vezetett

¹ Balázs Béla hagyatékában több önéletrajzi vázlat maradt fenn, ezek egyikét Balázs saját maga javította, illetve egészítette ki. Az életrajz gépirásos alapszövege (Balázs körülbelül húsz utólagos korrekciója nélkül) megjelent a Filmvilág 1964. június 1-ji számában *Egy nagy pálya emlékezete – Balázs Béla életrajza* címmel (VII. évf., 11. sz., 12–14.). A teljes, kiegészített verzió: Demény János: *Balázs Béla önéletrajza*, Tiszatáj, 1965/5. 382–384. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/3668/1/tiszataj_1965_005_382-384.pdf

naplót a Papnövelde utcában, bujkálása első szakaszában is (és onnan is kezdi beszámolóját), de mi a szóban forgó részt nem ismerjük, ez a füzet(rész) eltűnt, elveszett. Kérdés, hogy abban miről számolt be, csak a bujkálásról vagy előtte az aktív politikai szereplésekről és a tényleges fegyveres küzdelemről is, illetve hogy az utóbbi esetben utólag tette-e ezt meg, vagy a legnagyobb felfordulásban is jutott ideje, energiája lejegyezni a vele történeteket. (Az elkallódás egyébként nem kivételes eset a Balázs-napló történetét illetően, az 1911 júliustól 1917 júliusáig tartó időszakra vonatkozó jegyzeteket is csak 1965-ben találták meg Balázs Béla nagybátyjának könyvei között, és az 1917 júliusa és 1918 novembere közötti eseményeket rögzítő részt is csak onnan ismerjük, hogy a Tanácsköztársaság rendőrsége lefoglalta a naplót, és másolatot készített róla – az eredeti füzet viszont ugyancsak elveszett, és nem került elő.)²

Ha Balázs egyáltalán beszámolt a Tanácsköztársaság idején betöltött szerepéről, az erről szóló jegyzetanyagának még az 1919-es hányattatások és kalandok során, november előtt kellett eltűnnie (vagy az író eldugta), ugyanis a már említett, a rendőrség által elkobzott anyag sem tartalmazott „dehonesztálóbb” részeket az 1918-ban, az őszirózsás forradalom alatt történeteknél, amint ez *A Nap* című újságnak a lefoglalt iratokról szóló beszámolójából egyértelműen kiderül: „A budapesti rendőrség lefoglalta Balázs Béla (dr. Bauer Herbert) író naplóját, mivel kötelességének tartotta minden dokumentum átvizsgálását, ha az a kommunizmus titkos rugóira és főszereplőinek tisztázatlan cselekvéseire vonatkozik. Balázs annyira jelentős szereplője volt, mint Lukács György kedveltje, a közoktatási népbiztosságnak, hogy irodalmi nézőpontok híján ugyan, de minden sor írása érdekelte a rendőrséget.”³ Az újságíró meglebeg-

teti a szenzációéhes olvasónak, hogy találhatók a dokumentumban a „bűnüggyel” kapcsolatban nem lévő, „rendkívül érdekes adatok, személyes támadások, furcsa leleplezések is”, de csak a rendőrség által lemásolt részletből idéz, és kizárólag 1918-as történeteket: az „Európa lovagjai” kört, a Duna-korzói és a lánchídi ostromot, a Radikális Párt kritikáját, illetve Balázs ekkori gyors politikai felemelkedését a Nemzeti Tanácsnál, szimptomatikusként tekintve azt a két, ekképpen öszszemosott forradalom kaotikusságát és résztvevőinek „beteges gonoszságát” illetően.

Vasárnapi Kör

Tehát mit tudunk még? Elsősorban a kontextust érdemes felvázolnunk. Balázs Béla tagja, házigazdája a Vasárnapi Körnek, amely úgy „futott neki” az 1919-es évnek, hogy egyrészt épp az előző évben töltődött fel a régi tagok mellé érkező tehetséges fiatalokkal (Gergely Tibor, Káldor György, Radványi László, Tolnay Károly), és ekkor született meg a terv, hogy az *Előadások a szellemi tudományok köréből* című előadás-sorozatot beolvassák a Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájába, de erre az egyesülésre már nem kerül sor.⁴ Másrészt, mint ismer-

2 „Balázs Béla hagyatéka kéziratárunk egyik legterjedelmesebb írói hagyatéka, holott nyilvánvaló, hogy a meglevő anyag csak töredéke a teljesnek. Hányatott élete során, többszörös emigrációban több dokumentum vesztett el, mint amennyi általában elvész egy-egy író életében.” F. Csanak Dóra: *Balázs Béla hagyatéka az Akadémiai Könyvtár Kéziratárában* (a MTAK kéziratárának katalógusai, Bp., 1967, MTAK, 11–12.).

3 *Lefoglalta a rendőrség Balázs Béla forradalmi naplóját. Kórkép a Károlyi-bolvezirmusból.* *A Nap*, 1919. nov. 29., déli kiadás. (A nap-

lómásolatban mellékelten e cikkről is található gépiratmásolat az OSZK Kéziratárában – Fond 134/69.)

4 Az együttműködésnek egyéb megnyilvánulásai az 1918-as *Konzervatív és progresszív idealizmus-vita* és Lukács hozzászólása a Huszadik Század nemzetiségi vitájához voltak. Vö. *A Vasárnapi Kör*.

tes, már az ószirózsás forradalom alatt „politizálódnak” a Vasárnapi Kör tagjai, s a két forradalom idején általában is – Ritoók Emma kivételével – részt vesznek a közügyekben. Ennek mintegy „csúcspontja” a Tanácsköztársaság, amelyben Lukács György közoktatási népbiztos lesz (Varga Jenő pedig pénzügyi népbiztos), s a közoktatási népbiztosságban (amely mintegy kulturális és oktatási minisztériumként működik) kap feladatokat Antal Frigyes, Balázs Béla, Fogarasi Béla, Gergely Tibor, Hauser Arnold, Lesznai Anna, Lorsy Ernő, Rényi (Gyömrői) Edit; Fülepet és Mannheimet pedig egyetemi tanárrá nevezik ki (bár órákat Antal Frigyes, Fogarasi, Varjas Sándor és Wilde János is tartottak). A Tanácsköztársaság megdöntése után Fülepen és Ritoók Emmán kívül mind emigrációba kényszerültek, s Bécsben – noha már kevésbé rendszeresen – szintén tartottak találkozókat, sőt, új tagokkal is bővült a kör.⁵

Ami politikai nézeteiket illeti, nem létezett egységes vasárnapi politikai nézőpont; mint Lukács 1958-as visszaemlékezésében elmondja, a tagok többsége a Károlyi képviselte politikai elveket, a nyugati demokráciát tekintette irányadónak, ezzel szemben ő azt az álláspontot képviselte, hogy ebben az esetben a nyugati demokráciáktól nem fogja őket megvédeni senki, és inkább az 1917-es orosz forradalom mutat számára irányt. Rényi (Gyömrői) Edit pedig tanácsstalanságról és tájékozatlanságról számol be: „Nagy hazugság volna, ha azt mondanám, hogy kommunisták voltunk. A dolgok kaotikusak voltak nekünk. Hogy egy példát mondjak. Mikor Károlyi hatalomra került, mindenki nagyon lelkes volt, csak én nem értettem, hogy miért nevezik azt forradalomnak, hogy Károlyi a főherceg kezéből elfogadja a kinevezést. Itt valami nem stimmel. Erre rám rohantak, hogy ellenforradalmár vagyok.” Lesznai Anna végképp elutasítja ezt a véleményt:

Szerk., bev. és jegyzetek: Karádi Erzsébet és Vezér Erzsébet. Bp., 1980, Gondolat, 9.

5 Új tagok: Gábor Andor és felesége, Halpern Anna, Rudas Zoltán, Lázár Mária (osztrák költőné, Balázs barátjáné), Révai József, Sinkó Ervin és felesége, Rothbart Irma. Alkalmanként Ferenczy Béni, Lena Grabenko (Lukács volt felesége), Karikás Frigyes, Berger Tivadar, Hans Eisler és felesége, Lotte Demant is ellátogatott a társaságba. Elmaradt azonban tőlük Hauser és Mannheim. Vö. *A Vasárnapi Kör*.

Lance Henson

BEWARE ÓVAKODJ

2018 augusztus 7

Nagyanyám suttogott a fülemben álmomban...
Óvakodj a fehér városoktól---tele gyűlölettel
és félelemmel

Amikor azok akik látnak börtönbe zárják
a vakot...

Azok, akik mások halott húsából élnek
Felfalják az őket bámuló szemeket...

Azok, akik az emberi hulladék bűzös
hasaljából jöttek

akiket őseik sötétjénék szarából formáltak
akik húségük zálogául
cipelik halott isteneik fejét...

megeszik istenségeik fehér tányérjait
amiket gyerekkorában erőszakoltak rá

suttogva nézett felém

óvakodj

a fehér városoktól

GYUKICS Gábor fordítása

szerinte legfőképpen a szerelemfilozófiáról esett szó még a legnagyobb krízisek között is, továbbá: „A csoport politikai attitűdjét durván »baloldali beállítottságúnak« lehetne jellemezni, helyesebb azonban, ha azt hangsúlyozzuk, mennyire apolitikusak voltak valamennyien. A csoport valójában inkább hasonlított vallási gyülekezetre, mint politikai klubra.” S valóban, Balázs is több ízben leszögezi, neki a kommunizmus nem politikai meggyőződése, hanem a hite, a vallása. Egy

Ritoók Emmának címzett levélben az őskeresztények „kommunizmusához” csatlakozva jelöli ki a kommunizmust „az emberi spirituálisizálódás egyetlen útjaként”, a magántulajdonra épülő társadalmat (értsd: kapitalizmust) pedig a Szentháromság elleni vétéként. Lesznai pedig felidézi egy fontos beszélgetésüket (ugyanazt, amelyet regényében is szerepeltet), eszerint nemcsak ő helyezte metafizikai síkra (is) a forradalom hozta megváltást, hanem Lukács is: „Jó, mondtam, az emberek üdvözülni fognak, ha ti megváltjátok a világot, de mi lesz a többi kreatúrával? Mi lesz a növényekkel, az állatokkal? Tudod, hogy én nem akarok nélkülük üdvözülni. Mire Lukács azt mondta: »Még a kövek is üdvözülni fognak.«” Ám ez nem jelentett teljes egyetértést Lukács és például Balázs között, mert Lukácsot – aki szigorúbban teoretikus (ideológiai, illetve morálfilozófiai) alapokra helyezkedett, ugyanakkor fontosnak tartotta bizonyos esetekben pártpolitikai elveket is követni – bosszantotta Balázs szerinte inadekvát módon kialakított, hit jellegű kommunizmusa, amint azt el is mondta időskori interjújában: „Balázs politikailag baloldali volt, ellenben világnézeti alakulás nem ment végbe benne, vagyis régi világnézetét beleépítette a hivatalos kommunizmusba. Ezzel egy olyan dualitás jött létre, amelyet sem teoretikusan, sem művészileg nem bírtam elviselni.”⁶ (Ezért éppen ő volt, aki nem támogatta Balázs felvételét a kommunista pártba.) De ez az egyet nem értés és közösséget nem vállalás visszafelé is igaz: Balázs már kint a bécsi emigráció idején Lukács gyakorlati pártügyekben való túl aktív részvételét rosszallja naplójában (sőt, szégyelli korábbi barátját), s megfogalmazza, hogy neki művészként nem ügye, nem életfeladata a politika, s inentől kezdve nem kér részt belőle: „Nekem a kommunizmus is vallásom, és nem politikám. És ezentúl csak művész akarok lenni, semmi más!”⁷

6 Lukács György: *Életrajz magnószalagon*. In uó: *Megélt gondolkodás. Életrajz magnószalagon*. Budapest, 1989, Magvető, 209–210. 12.)

7 Balázs Béla: *Napló II. (1914–1922)*. Vál., szerk., jegyzetek: Fábri Anna. Budapest, 1982, Magvető, 354.

Funkcionárius

A szakszervezettel párhuzamosan, de mint kinevezett állami irányító szerv működött az Írói Direktórium – mai szóval: végrehajtó bizottság – és az Írói Választmány. Balázs az előbbiben kapott posztot, ami éppen kárpótolhatta az 1918-as év nagy csalódásáért,⁸ a Vörösmarty Akadémiából való kimaradásáért: már az öttagú első Írói Direktóriumba is bekerült, s ugyanígy a későbbi tizenegy tagúba is,⁹ ahová heten a volt (és betiltott) Vörösmarty Akadémiából érkeztek (Babits Mihály, Barta Lajos, Bíró Lajos, Kassák Lajos, Móricz Zsigmond, Révész Béla és Szini Gyula), rajtuk kívül Balázs Béla, Komját Aladár és Osvát Ernő vett benne részt, illetve hivatalból Lukács György népbiztos.¹⁰ Ottani működését tulajdonképpen ugyanazon művészetfilozófiai elvek jellemzik (antiimpreszszionizmus a szó „bécsi”, kiterjesztett értelmében, a lezárt formák és a nagy stílus igézte), mint az 1910-es években mindvégig – és nem csupán az övét, hanem bizonyos értelemben számos vasárnaposét, Lukácsét, Fülepet, Mannheimét, Hauser Arnoldét: „A művészetből ki fog veszni, nem a diktatúra erejénél fogva, minden frivol, szellemeskedő, játékos impresszionizmus, és úgy, ahogy a cselekedetekben csak az egészen fenntartás nélküli tetteknek, töretlen hiteknek lesz becsük, és a művészetben is régi nagy korok nagy stílusait elérő nagy stílust fog produkálni a kommunizmus szellemének biztos, céltudatos, meg nem alkuvo világnézete.”¹¹ Ehhez járult még most a művészeti érték emancipáló funkciójának az elve, amely átüt azon az

8 Balázst és Lesznai Annát nem vették be a Vörösmarty Akadémia tagjai, azaz a harminc legjobbnak minősített író közé (hírei szerint Babits rá szavazott, de a pénzügyi alapot biztosító „Hatvany terrorjára” aztán nem választották be).

9 1919. április elsején öttagú írói direktóriumot hozott létre a Kunfi Zsigmond vezette Közoktatásügyi Népbizottság. A tagok: Lukács György, Balázs Béla, Révész Béla, Kassák Lajos, Komját Aladár. Április 19-én – ekkor már Lukács vezetésével – a Közoktatásügyi Népbizottság újra kinevezte az Írói Direktóriumot: Lukács György, Osvát Ernő, Babits Mihály, Barta Lajos, Bíró Lajos, Kassák Lajos, Móricz Zsigmond, Révész Béla, Szini Gyula, Balázs Béla, Komját Aladár.

10 *A magyar irodalom története*. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/300.html>

11 *A kommunista irodalom, színháték és színház programja – Interjú Balázs Bélával*. Színház, 1919. április 6. Idézi még: K. Nagy Magda: *Balázs Béla világa*. Budapest, 1973, Kossuth, 250.

Lance Henson

GAZA

Versek a holt zónából, 2018 november 1

A főútóér rémülten a reménynek fröccsent
egy ártatlan kisbaba
utolsó gurgulázó hangja
a tudatlanság hasadéakai
törött imára száradt vér

GYUKICS Gábor fordítása

elképzelésén is, hogy a népet műveltséggel – faluszínházzal és faluoperával, a városokban pedig szervezett, remek színészeket egybe-
gyűjtő társulatok előadásaiival – lehet fel-
emelni, amely törekvéshez ugyan időlegesen
hozzátartozik agitprop darabok bemutatása
is, ám elsősorban a művészi szempontból ér-
tékes és időtálló műveknek – a klasszikusok-
nak – van ízlésalakító, nevelő és az új életre
előkészítő szerepük.¹² „Az elv: a legmagasabb
művészi színvonalat diktálni a színház-
zakban, mert a proletárságnak nincs szük-
sége olcsó izgalmakra, hanem a proletárság
tanulni, művelődni, fejlődni akar.”¹³ (Balázs
állásfoglalása egyébként egybevágott Lukács
elvével, aki leszögezte, hogy a minőségre
nem törekvő pártirodalom nem támoga-
tandó a népbiztosság által, továbbá hogy
Shakespeare-t és Goethét nem lehet azzal az
indokkal félredobni, hogy nem voltak szoci-
alista írók – „a kommunista kultúrprogram
az, hogy a legmagasabb és legtisztább művé-
szetet juttassa a proletáriátusnak, és nem
fogja megengedni, hogy politikai eszközzé
rontott vezércikk-poézissal pusztítsák az íz-
lését.”¹⁴) A drámát Balázs – akárcsak egyéb-
ként az egy évvel korábban még nem politi-
kai alapon megírt *Dramaturgiájában* – kifeje-

12 *A kommunista irodalom, színház és színház programja*, illetve:
Balázs Béla: *A nép színháza*. Fáklya, 1919. április 22. Vö. K. Nagy
Magda: *Balázs Béla világa*.

13 *A kommunista irodalom, színház és színház programja*.

14 Lukács György: *Felvilágosításul*. Vörös Újság, 1919. április 28.

zetten színházban előadandó, ott tömegekre
együttesen hatni tudó alkotásnak tartja, amely-
nek elődje a görög (dionüszoszi eredetű) színház,
s most még azt is hozzáteszi, hogy ezen
kollektivitás és egységes öntudat letétemé-
nyese valaha a kórus volt (mert a nép megnyil-
vánulása).

Balázs Béla a népbiztosságra maga mellé
vette Lesznai Annát, akinek az úgynevezett
Meseosztály vezetése lett a feladata. A mese
kiemelt fontosságú műfaj volt a Vasárnapi
Kör és azon keresztül később a Tanácsköztár-
saság illetékes funkcionáriusai – Lukács, Ba-
lázs és Lesznai Anna – számára,¹⁵ egyrészt
mert a csoda és a megváltás világát nyújtotta,
azt a szférát biztosította, ahol felszámolható
minden határ, nemcsak az osztályhatárok
között, hanem az emberek, állatok és növé-
nyek, sőt a valós és a fiktív lények között is.¹⁶
Továbbá – s ebben Lukács *A kommunizmus er-
kölcsei alapja* című cikke adta meg számukra
az irányt¹⁷ – a potenciális közönséget, a gye-
rekeket a jövőendő ösztönös kommunistáinak
látták, akiket a felnőttek Mózesként képesek
elvezetni az Ígéret Földjére. Ennek eszköze
pedig, hangsúlyozza Balázs a *Ne vegyétek el a
gyermekektől a mesét!* című cikkében, sokkal
inkább a meseoktatás, mint a szociáldemok-
raták szerint tanítandó társadalomismeret,
hiszen a(z ős)mesét a társadalmi kategóriá-
kon inneninek tekintették: „De hiszen a nép-
mesék sokkal régebbiek, mint a kapitaliz-
mus, sőt a feudalizmusnál is ősiabb eredetűek.
Úgy vannak innen a volt társadalmon,
mint ahogy a kommunizmus túl van rajta.
[...] Az ősi népmesék az irodalom egyetlen
fajtája, melyben az osztálykülönbségek csak
dekoratív motívumok. De a szereplők sorsát
már csak azért sem befolyásolják, mert azo-
kat társadalmon túli erők: tündérek és ma-
nök igazítják.”¹⁸ Szabó Viktor disszertációjá-

15 Vö. még Gángó Gábor: *A mese mint felvilágosodás, kultúra és erőszak*, in: *A művészettől a tömegkultúráig*. Budapest, 2014, L'Harmattan-Könyvpont, 127–134.

16 A Vasárnapi Kör (és a korai magyar avantgárd) mesekonceptióiról
lásd Földes György: *A mese metafizikája és a magyar avantgárd: Balázs Béla, Lesznai Anna és Kassák Lajos meséi*. Irodalomtörté-
net, 2000/4, 517–536.

17 Lukács György: *A kommunizmus erkölcsi alapja*, in József Far-
kas (szerk.): *A büszke tettek ideje. Válogatás a Tanácsköztár-
ság irodalmából*. Budapest, 1978, Akadémiai, II., 120.

18 Balázs Béla: *Ne vegyétek el a gyermekektől a mesét!*. Fáklya,

ban¹⁹ egy korabeli dokumentumra hivatkozva (*Jelentés az Irodalmi Ügyosztálynak a proletárdiktatúra idején kifejtett működéséről*)²⁰ megállapítja, hogy a mesedélutánok „egy ideig mentesek maradtak a proletárelvek befolyásától, noha az előadható meséket a Közoktatásügyi Népbiztosság határozta meg. S bár a Tanítók Szakszervezete a klasszikus mesék helyett „szocialista, kommunista meséket” óhajtott volna előírni a tanulóknak, a népbiztosság részéről Balázs Béla arra hivatkozott, hogy a „gyermekeknek nem politikát, hanem poézist kell adnia még a Tanácskormányknak is”.

Harcok

A tanács hatalom veszélybe kerültével kiszáll az írói direktóriumából, csatlakozik a Vörös Hadsereghez. Rakamaznál a Werbőczy vagy más néven a Székely Hadosztályban, pontosabban annak a fegyverletétele után a Vörös Hadsereghez csatlakozó részében harcol a román és cseh csapatok ellen a magyar határ védelmében. *Vörös őrségen* című verséből referenciálisan nagyon sokat nem olvashatunk ki, nem tudunk meg az élményeiről (két helyszínt jelöl meg, illetve kiderül, hogy lovas katona volt, mivel a nyeret használta párnának).

*Tábortűz mellett, régen, nem régen,
Szatmármegyében, Sárosmegyében,
Sokszor feküdtem vörös őrségen
Páston elnyúlva.
Fejem a nyergen, kezem a puskán,
Hanem a szemem a csillagos égen.*

Ennél árulkodóbb a költemény szövegében, hogy egy nagymértékben átesztétizált hadi tapasztalatot mutat be, azaz csak pár szóval utal az erőszakra („vérben és szennyben”): ez az átesztétizálás megvalósul egyrészt már a felütésnél a csillagos ég látványá-

1919. május 11., illetve in József Farkas (szerk.): *A büszke tettek ideje*, 205.

19 Szabó Viktor: *A magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*. Eszterházy Károly Főiskola Történettudományi Doktori Iskola, http://disszertacio.uni-eger.hu/16/1/Szab%C3%B3%20Viktor_%20%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf

20 *Jelentés az Irodalmi Ügyosztálynak a proletárdiktatúra idején kifejtett működéséről*, MNL-OL K 46-605.f.- II/5.-TAGYOB, 94–95.

val (amelyre a tábortűznél fekvő katona felbámul), másrészt mint gesztus megerősödik a lírai alanynak fenntartott költő- (regös-) szerepnek köszönhetően („Mi szépet látok, mesélem szépen, / Kobzosnak dolga”), harmadrészt pedig – és talán ez a vers legfőbb tétje – kijelöli a célt is, amelynek ígérete vigaszt nyújt, és végső soron felment az agresszió felelőssége alól: a vágyott és a forradalomban elérni kívánt Ember és az Élet a „szépségen” keresztül valósulhat meg.

Ebben a különös helyzetben adekvát megfelelést is talál az internacionalizmusa és nacionalizmusa közötti egyensúlyozásra. Ritóók Emmának írott vita- (vagy éppen magyarázkodó, önigazoló) levelében veti fel a kérdést a Tanácsköztársaság bukásával, az ellenforradalmi rendszer létrejöttével, saját kényszerű emigrációjával kapcsolatban (és nem melleleg ugyanazt az antiszemizmust – értsd: zsidó öngyűlöletet – is tanúsítja, mint naplójában): „Ez a furcsa és tárgyaltalan epilóg persze csak neked szól, bár neked alighanem gyakran elmondtam már. (Azóta még egyszer oda voltam csehek és románok ellen magyar földet védeni, keservesebb és vadabb harcban, mint az első volt. A székely hadosztályban voltam. Kár, hogy nem mesélhetem neked sok gyönyörűen szomorú és szép tapasztalataimat, és nem panaszolhatom azt a keserves zsidógyűlöletet, amellyel a harctérről visszajöttem. Minél jobban kell tisztelnem a ritka jó fajtát, amelyik aztán mindennél jobb, annál jobban undorít persze amaz. De ott a mezőn táborozva a székely fiúkkal, újra megrendülten éltem át, hogy én ehhez a fajtához tartozom. És ezt minden primitívségük mellett ők is érezték. Sajnos ez nem változtat azon, hogy a kapitalizmust rossznak tartom, erkölcstelennek és kártékonynak, és a magánvagyonhoz való ragaszkodást a Szentlélek ellen való bűnnek, a kommunizmust pedig az emberi spiritualizálódás egyetlen útjának, ami különben az első keresztények véleménye is volt. De legaljasabbnak tartom, hogy a »Nemzeti eszme« jelszava alatt állítják vissza a tőzsdét, a zsidó részvényesek kuponjait és a százezer holdas birtokokat az Amerikába vándorló magyar paraszttal. Mert

csak ezt csinálják. Ami egyebet lehetne ezen címen csinálni, azt egy szocialista államban is lehetett volna. (Talán nem éppen ebben a szerencsétlen torz embrióban, mint a mienk volt.) – Hogy mért írom mindezeket a késő dolgokat? Nem tudom. Ráérek. Rád gondolk, és beszélgetek. És talán most sajog fel bennem a tragédiája, hogy legjobb esetben el kell hagynom ezt az országot, mert kivernek belőle, mikor olyan mélyen átéltem hozzátartozásomat. Mert kommunista vagyok. Akkor pedig nem lehetek magyar.”²¹ Naplójában Horthy bevonulásakor ugyanezt fogalmazza meg némileg rendszerezettebben: azt sérelmezi, hogy a kommunistáktól internacionalizmusuk miatt – amelyet ő leginkább egy nemzetközi (európai) nemzetunióban látna megvalósulni – elvitatják magyarságukat, hazafias érzelmeiket azok, akik mégiscsak kevesebbet tettek a magyarságért: például mert fenntartják a kapitalizmust – amelyet ő egy az egyben „zsidónak” tart – és az „idegen grófok” tulajdonában lévő nagybirtokrendszert. Az elavulófélben lévő, antimodern nacionalizmusnak vannak igazán nagy hősei, s náluk lakik az „őspoézis”, a történelmi discsőség, s ezekbe gyökerezetten az igazság – ez a forradalom paradoxona és tragédiája.²²

Szökés

A naplóban lévő hiányok miatt a bujkálás időszakáról csak december 4-én kapunk hírt, akkor is csak a második szakaszáról. A Papnövelde utcát, ahol Balázs és Hamvassy Anna addig rejtőztek, azért kell elhagyniuk, mert a költőről kiderül, rühöt hozott haza még a harctérről. Rövid ideig Máté Olgánál, Zalai Béla özvegyénél bujkálnak, aztán hosszabban Kmettyéknél, akik Balázs szerint kedves, szerény, csendes emberek, „nekibuzdult, keresztény kommunisták” – akiket, utóbb kiderül, a rendőrség is figyel. Náluk néha kisebb képzőművész-találkozó van, Pátzay, Ferenczy Béni járnak fel, akikkel egy eldugott magyar

kommünről álmodoznak, „Tasmániáról”: „egy kis magyar szigetet kellene összerelni valahol az Óperencián túl”.²³ Annát átviszik a Naphegyre, ő a szobrászokhoz kerül Révai Józseffel együtt, akivel filozófiai és etikai vitákkal múlatják az időt. Később Annával Zutéknál húzzák meg magukat, de egyre elkese-redettebbek, idegesebbek. A többiek, Fogarasiék, Lukácsék már Bécsben vannak, őket viszont Láng Juliskáék Pesten tartják óvatosságból, mert nem találnak egyetlen szökési alkalmat sem elég biztonságosnak (Mannheim Károlynál és barátnőjénél – illetve másoknál is – Kun Béla egy bizonyos pénzösszeget hagyott a Tanácsköztársaság körözött vezetőinek megsegítésére, kiszöktetésére). Végül, már az év vége felé, elindulnak, meglehetősen kalandos úton, hajóval, zsidó kereskedőnek álcázva (a részletből megint kiütközik Balázs belső antiszemizmusa): „Végre aztán elutaztunk mégis Pestről, az öcsém passzusai-val, festett bajusszal, pofaszakállal és szemöldökkel, lekent frizurával, kimaszkírozva (ocsmány zsidó szenzál-képem volt a cvikerrel az orromon. Nem szomorú, hogy lehet belőlem ilyen maszkírozni? Mégis kissé leleplezés talán? Ha nem is az enyém, hát a fajtának a leleplezése.) Esti kociút. Anna sír a kociúton végig. Csupa ismerős. A budai parton a hajó. Már elkötött. Úgy ugrunk rá. Annát átrángatjuk másfél méter távolságon. Alku a kabinra. A hajósok között a zsidó kereskedőkkel. A vitórlás, aki tudja, miről van szó, és sok pénzért ugyan, de vigyáz ránk!”²⁴ (Kint másnap találkozik Hajós Edittel, volt feleségével, aki azóta új szerelmével Oroszországban él, de Bécsbe érkezik segíteni őket, s aztán megkezdik hosszú emigrációban töltött éveiket, amelyet már előre áthat a honvágy.)

Emigrációs ének 1919-ben

*Nézzél vissza édes párom
Túl vagyunk már hét határon.
Út előttünk, út mögöttünk,
Ködből, éjből napra jöttünk.*

21 A szellem útkeresői. Lukács György, Thomas Mann, Szabó Ervin és Balázs Béla levelei Ritoók Emmának. Közzéteszi: Vörös Boldizsár. Történelmi Szemle, 2000/1–2., 153–164.

22 Balázs Béla: *Napló II.*, 345–346.

23 Uo., 343.

24 Uo., 347–348.